

Poznań
22.11.2023 r.

Pustynnienie na obrzeżu Sahary

prof. UAM dr hab.
Małgorzata Mazurek

Zakład Geoinformacji

Plan wykładu

- Znaczenie terminu pustynnienie
- Przyczyny pustynnienia na kuli ziemskiej
- Przejawy pustynnienia na północnym obrzeżu Sahary
- Skutki przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i polityczne pustynnienia
- Sposoby walki z pustynnieniem
- Podsumowanie

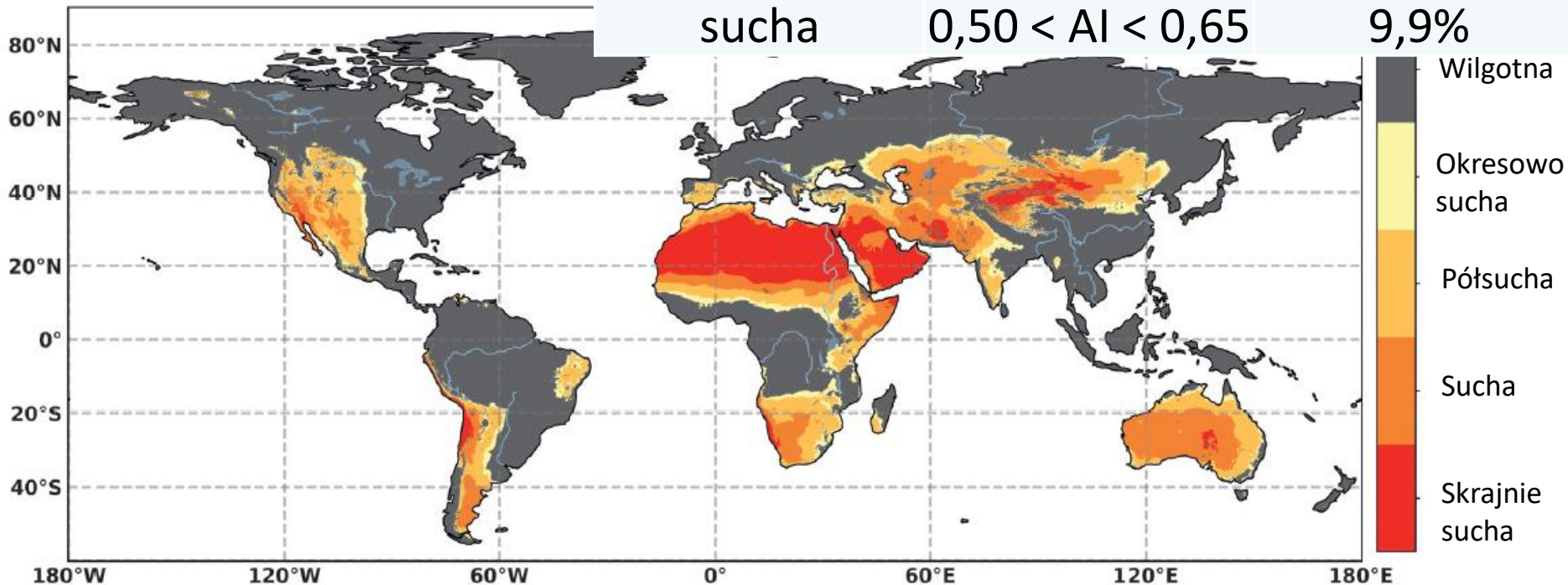
Cel wykładu

Przedstawienie roli i zależności między czynnikami naturalnymi, społeczno-ekonomicznymi i politycznymi w rozwoju pustynnienia, wskazanie skutków pustynnienia na północnym skraju Sahary oraz głównych działań, w tym działań międzynarodowych, jakie należy podjąć w celu zminimalizowania pustynnienia.

Zasięg współczesnej strefy suchej i półsuchej w oparciu o wskaźnik suchości $AI = P/PET$ (MAB/UNESCO 1979, Kantowicz 1999)

P – średni roczny opad
PET – potencjalna
ewapotranspiracja

Klasyfikacja UNEP 1992	Wskaźnik suchości	Udział na lądzie
Skrajnie sucha	$AI < 0,05$	7,5%
Sucha	$0,05 < AI < 0,20$	12,1%
Półsucha	$0,20 < AI < 0,50$	17,7%
Okresowo sucha	$0,50 < AI < 0,65$	9,9%

A.M. Aubreville (1949)

„Climate, Forets, et Desertification de l'Afrique Tropicale”

Pustynnienie - to proces zachodzący w wyniku nadmiernej antropopresji na rozległych obszarach (**nie tylko na pograniczu pustyń**)

Dezertyzacja - H.N. Le Houerou (1968)

Pustynnienie

- **Pustynnienie** to zmniejszenie lub zniszczenie potencjału biologicznego gleby, które może ostatecznie doprowadzić do warunków pustynnych (UNEP, 1992);
- **Pustynnienie** to degradacja powierzchni Ziemi na obszarach suchych, półsuchych i okresowo suchych, spowodowana różnymi czynnikami, włączając w to wahania klimatyczne i działalność człowieka (ONZ/UNCCD).

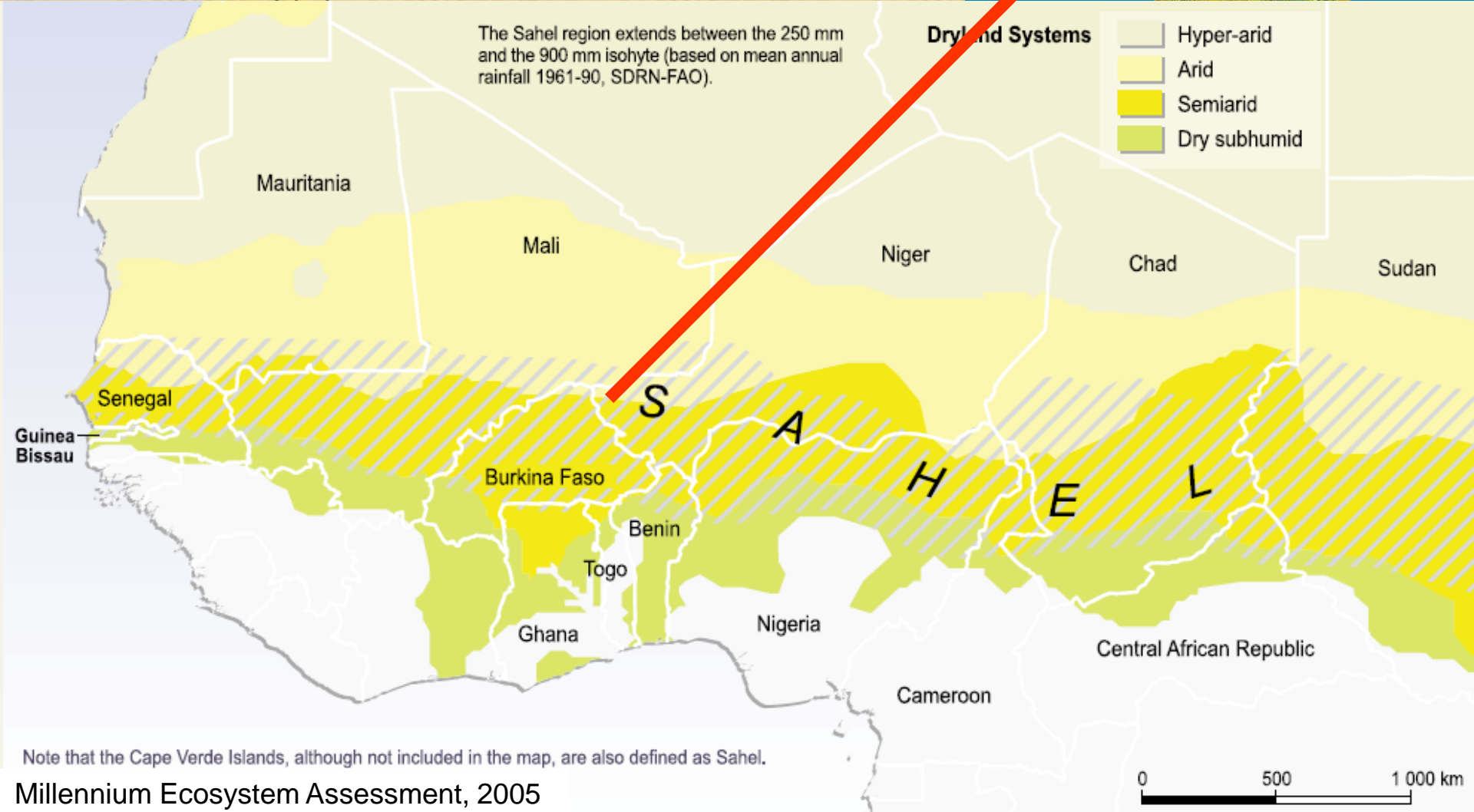
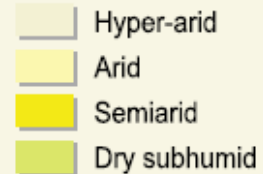
Afryka subsaharyjska – Sahel klęska suszy i głodu w latach 1968-1974 susza 2010 r.

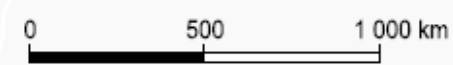
Sahel (*sāḥil*) w języku arabskim: *kraniec, wybrzeże*

The Sahel region extends between the 250 mm and the 900 mm isohyete (based on mean annual rainfall 1961-90, SDRN-FAO).

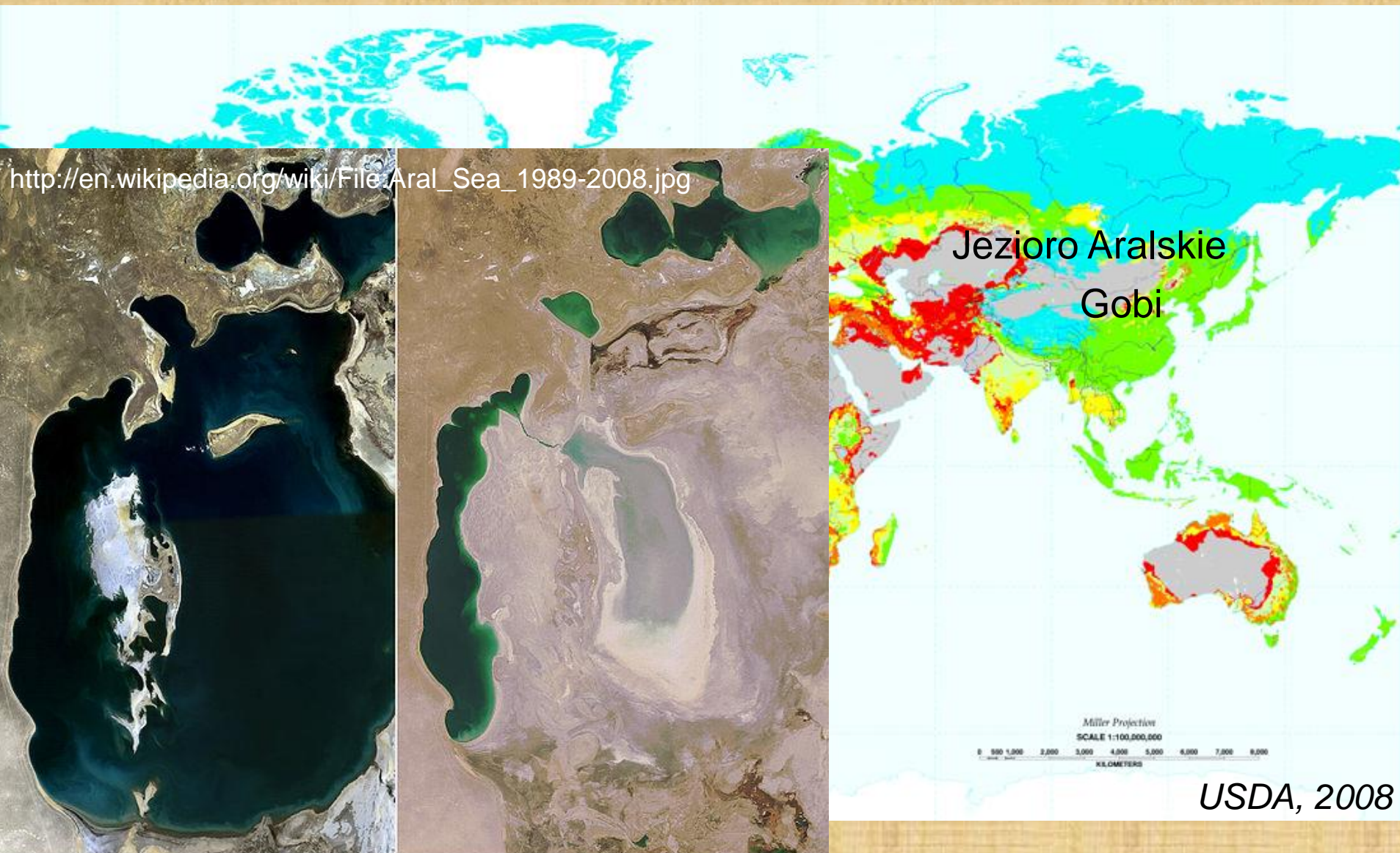
Dryland Systems

Note that the Cape Verde Islands, although not included in the map, are also defined as Sahel.

Obszary zagrożone pustynnieniem

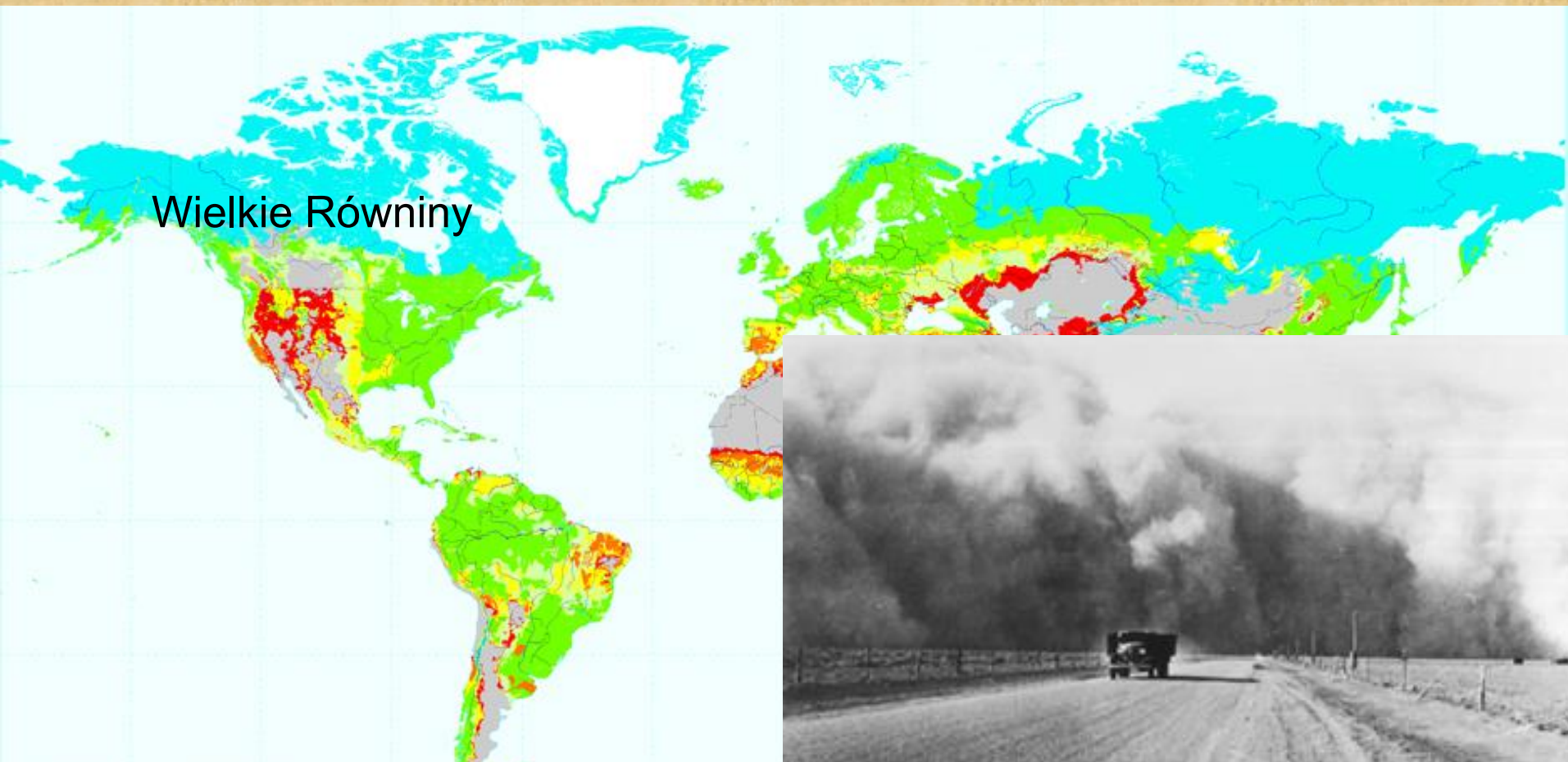

July - September, 1989

October 5, 2008

USDA, 2008

Obszary zagrożone pustynnieniem

- Tereny suche zajmują obecnie ok. 47,2% ($\pm 0,8\%$) powierzchni lądowej i są domem dla 3 mld ludzi.
- W latach 1980-2000 spadek produktywności roślinnej dotyczył około 9,2% suchych terenów ($\pm 0,5\%$), dotykając około 500 (± 120) milionów ludzi w 2015 roku.
- Około 70% terenów suchych jest zlokalizowanych w Afryce i Azji.

Pustynnienie jako problem globalny

- Konwencja Narodów Zjednoczonych **UNCCD** w sprawie zwalczania pustynnienia z 12.1996 r.
- Celem jest różnokierunkowe zwalczanie pustynnienia i łagodzenie skutków susz dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju
- W 2003 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ ogłosiło rok 2006 **Międzynarodowym Rokiem Pustyń i Pustynnienia** (rezolucja 58/211) w celu zwrócenia uwagi na związek ubóstwa z procesem degradacji gleb i niszczeniem zasobów wodnych, a zarazem na ochronę różnorodności biologicznej terenów pustynnych
- **Światowy Dzień Przeciwdziałania Pustynnieniu i Suszy, 17 czerwca.**

Przyczyny pustynnienia

Bezpośrednie :

1. Naturalne:

- susze, globalne zmiany klimatu, pożary

2. Antropogeniczne:

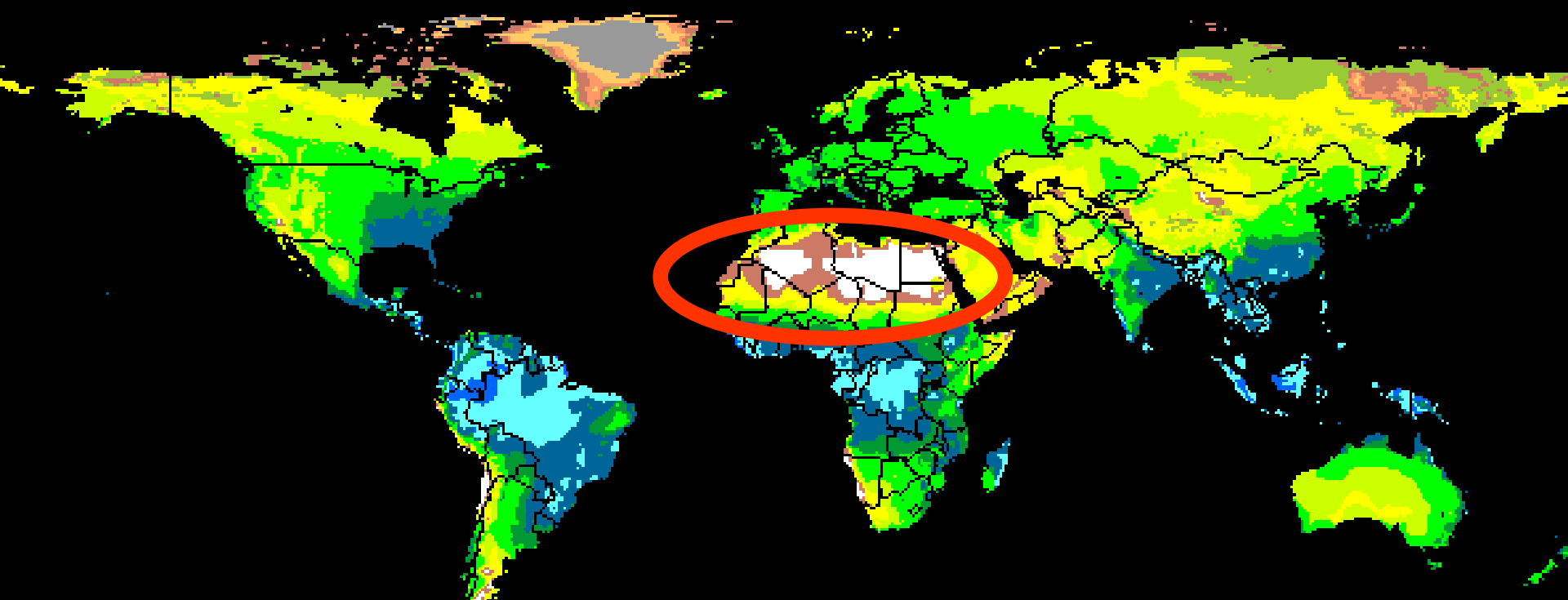
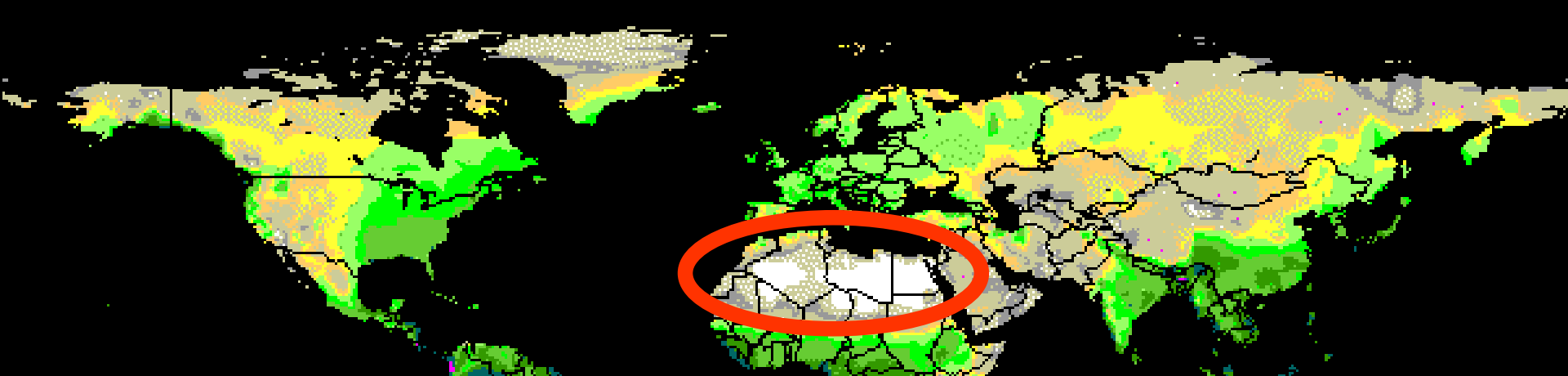
- nadmierny wypas i zniszczenie pastwisk
- typ użytkowania terenu (wylesienie, monokultury, uprawy wodochłonne)
- nieprawidłowe zaprojektowanie i działanie systemów wodno-melioracyjnych
- niekontrolowane pożary

Pośrednie:

- uwarunkowania polityczno-społeczne (dostępność wody w studniach, osiadły tryb życia, utrudnienia dla nomadów)
- kierunki rozwoju gospodarczego regionu i świata

Sahara

Potencjalna biomasa

Potential Biomass (gdm/m²/yr)

by FAO - SDRN - Agrometeorology Group - 1997

*Pustynie skalista, hamada,
Maroko*

Pustynia kamienista, hamada du Dra, Maroko

*Pustynia żwirowa, serir,
Maroko*

*Pustynia piaszczysta, erg - pole
barchanów, Egipt*

Erg Chebbi, Maroko

Oued = wadi, sucha dolina, Maroko

Parolist biały

Powój

sukulenty + sklerofity = kserofity

Sukulent (miękki, soczysty)

- słabo rozwinięty system korzeniowy
- magazynuje wodę w miększu wodnym

Sklerofit (twardy, suchy)

- dobrze rozwinięty system korzeniowy, niekiedy sięgający do wody gruntowej na kilkudziesięciu metrach
- może stracić 50% wody i nadal żyje

Słonorośla (= halofity)

Oaza nadrzeczna, Oued Dra, Maroko

Kanały nawadniające w oazie, Maroko

Zaopatrzenie w wodę

*Zaghuan – akwedukt do Kartaginy,
Tunezja*

*Cysterna IX w., Kairuan,
Tunezja*

Tradycyjne budowle hydrotechniczne

Khettara d'el Jorf w Tafilalt, Maroko

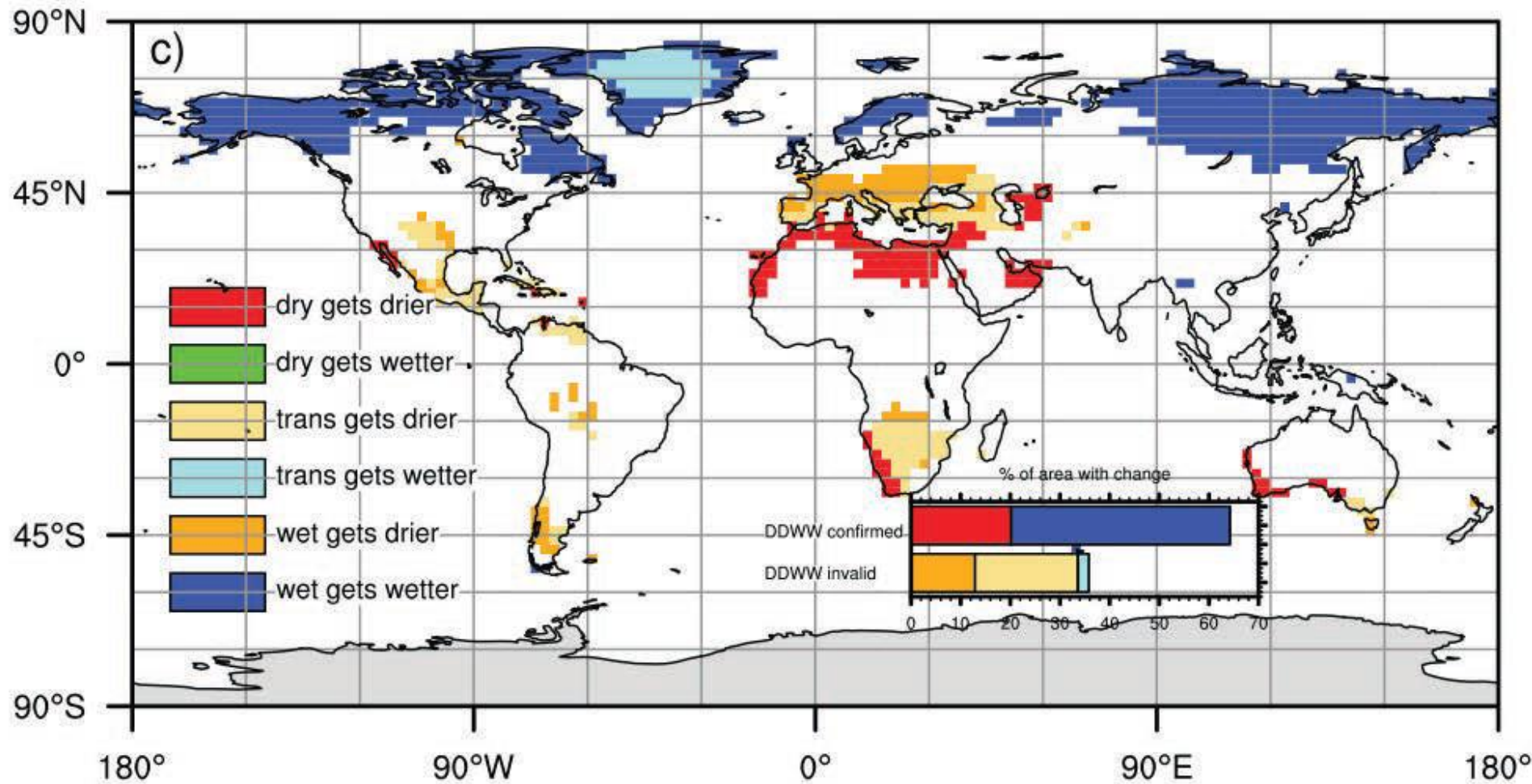
khettaras (arab.: qanāt) z XIV wieku, systemy nawadniające, *Erfoud, Maroko*

„Zmiana klimatu jest już widoczna w postaci ekstremalnych zjawiskach pogodowych – częstszych i dłuższych fal upałów, susz, ulewnych opadów, rosnącej mocy cyklonów tropikalnych – w każdym zakątku świata. W porównaniu z poprzednim raportem IPCC (z lat 2013-2014) z większą pewnością można te zjawiska przypisać antropogenicznemu globalnemu ociepleniu.”

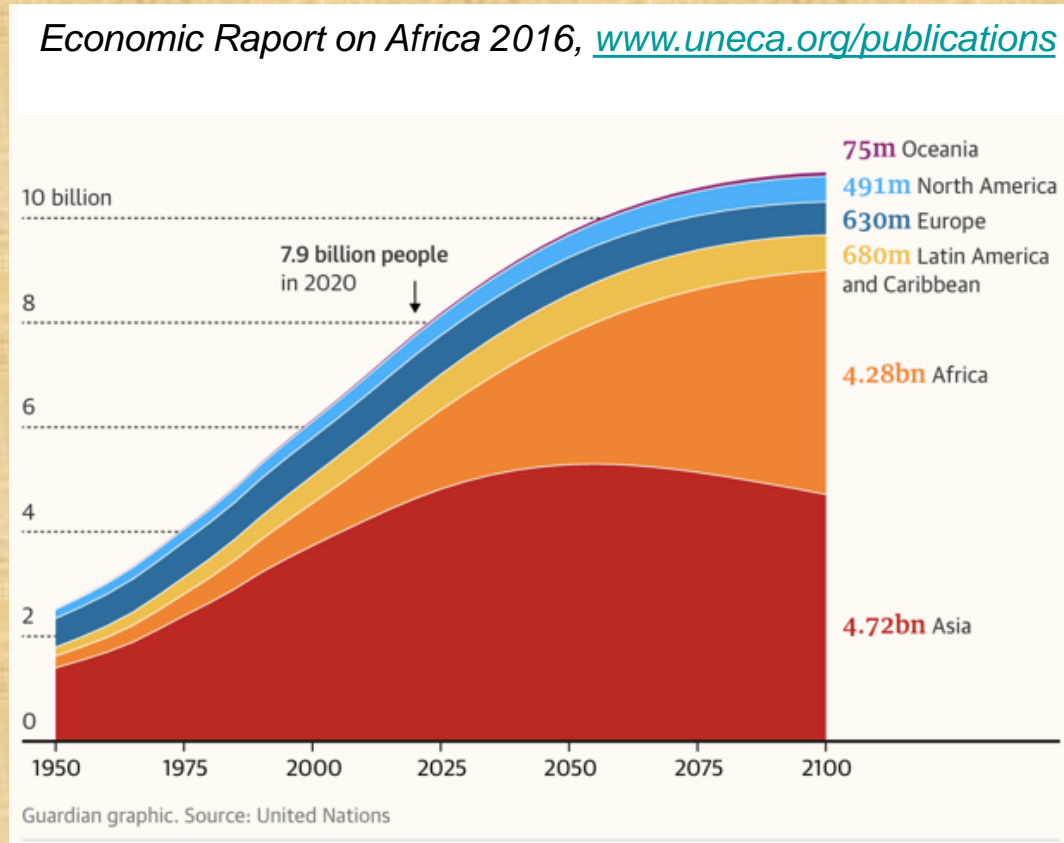

Przewidywane zmiany wilgotności

obszary suche stają się bardziej suche

Prognozowany wzrost liczby mieszkańców świata

- Wzrost liczby ludności w Afryce jest najszybszy na świecie, do 2050 r. ludność Afryki podwoi się 2015 r. – 1.2 mld, 2050 r. – 2.5 mld (mimo spadku płodności)
- 54% globalnego wzrostu liczby ludności do 2050 r. to Afrykanie: spadek umieralności niemowląt, wydłużenie średniej długość życia
- 56% ludności Afryki w 2050 r. będzie zamieszkiwać miasta;
- najwyższa urbanizacja – Afryka Zachodnia (70% populacji miejskiej), oznacza to wzrost popytu na: usługi miejskie, infrastrukturę i zatrudnienie

Maroko, Erg Chebbi

Zmiany obiegu wody
zanieczyszczenia

Urbanizacja terenów suchych

brak kanalizacji, substancje skażające glebę przedostają się na tereny rolnicze

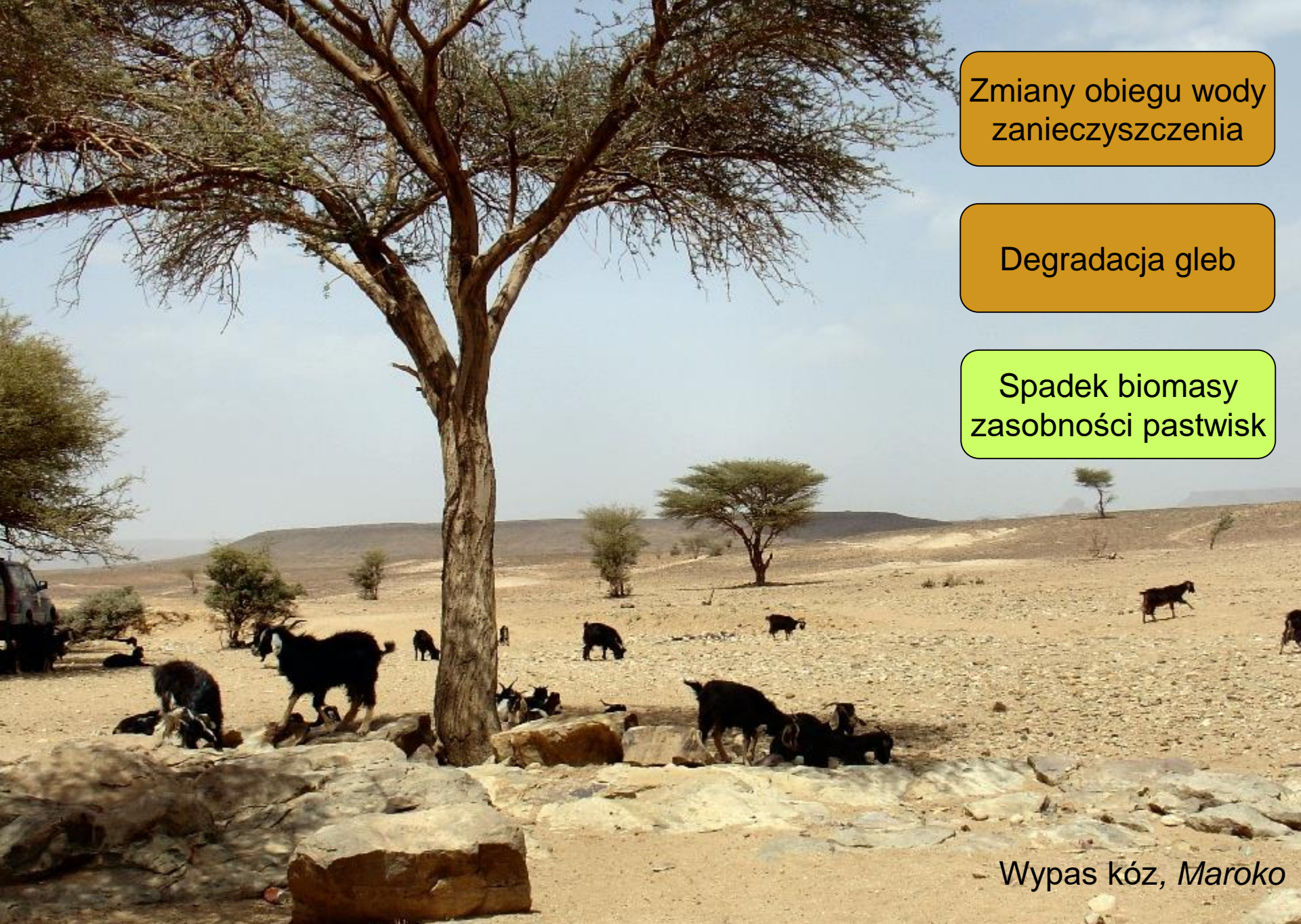
Uprawy wymagają nawadnianie poletek wodą ze studni głębinowej

Zmiany obiegu wody
zanieczyszczenia

Degradacja gleb

Owoce i warzywa uprawiane na obszarach nawadnianych, nawożenie, pestycydy

Zmiany obiegu wody
zanieczyszczenia

Degradacja gleb

Spadek biomasy
zasobności pastwisk

Wypas kóz, *Maroko*

Zwiększenie potrzeb żywnościowych – intensyfikacja pasterstwa

Zapotrzebowanie na opał w gospodarstwach domowych

Degradacja gleb

Spadek biomasy

Usuwanie drzew, palenie drewnem tamaryszkowym

Oaza Douz, Tunezja

Erg Chegaga, Maroko

Zmiany obiegu wody
zanieczyszczenia

Degradacja gleb

Rozwój turystyki, presja mechaniczna – wydeptywanie, wyjeżdżanie,
zanieczyszczenia, pobór wody

Degradacja gleb

Presja mechaniczna – wydeptywanie, wyjeżdżanie, skażenie gleb, pobór wody

Zmiany obiegu wody,
zanieczyszczenia

Degradacja gleb

Spadek
bioróżnorodności

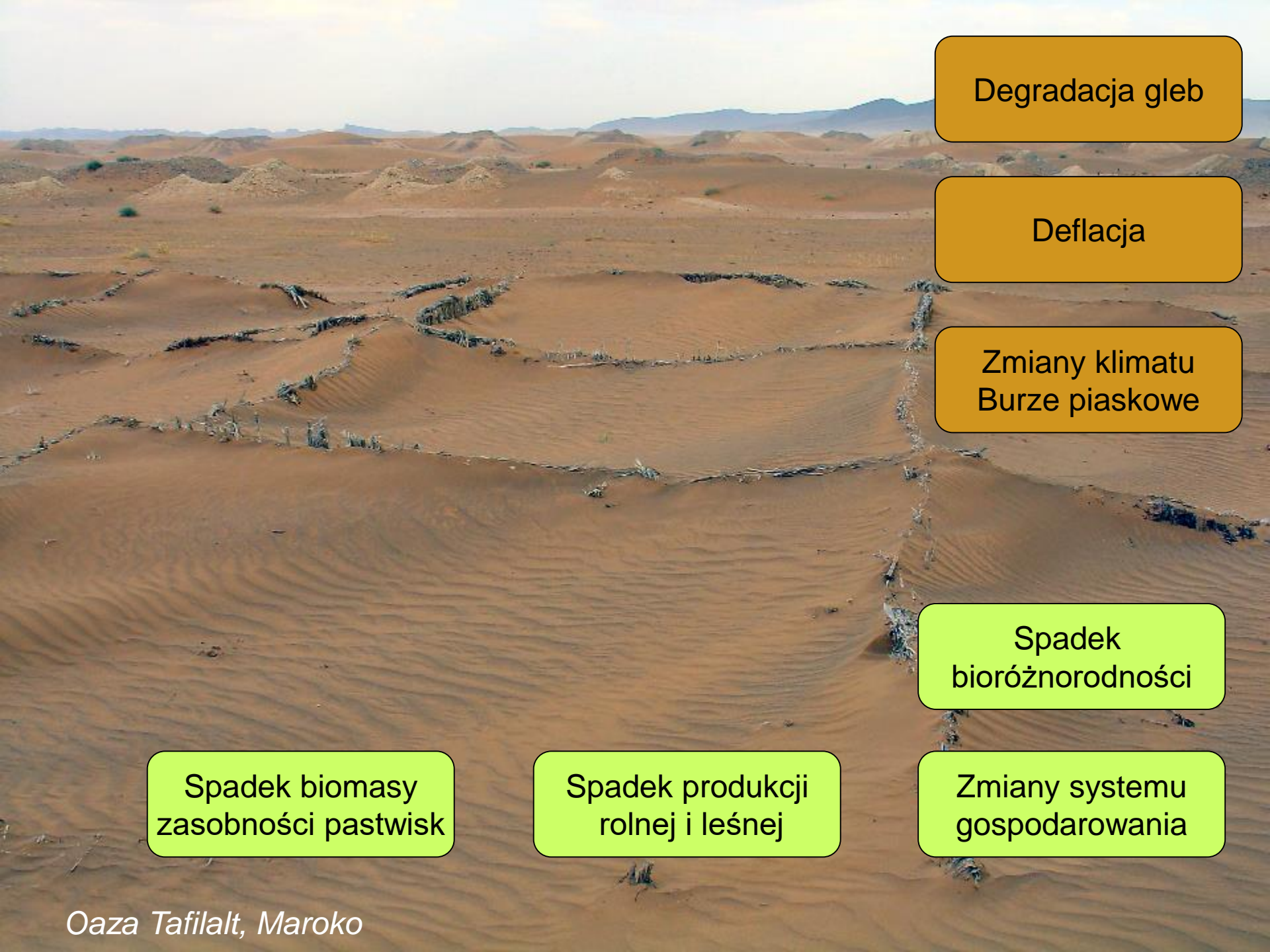
Spadek produkcji
rolnej i leśnej

Degradacja gleb

Spadek biomasy
zasobności pastwisk

Spadek produkcji
rolnej i leśnej

Degradacja gleb

Deflacja

Zmiany klimatu
Burze piaskowe

Spadek
bioróżnorodności

Spadek biomasy
zasobności pastwisk

Spadek produkcji
rolnej i leśnej

Zmiany systemu
gospodarowania

Zmiany obiegu wody

Oaza Mhamid, Maroko

Obniżenie poziomu wód gruntowych

Zmiany obiegu wody

Ubożenie ludności,
głód, choroby

Oaza Mhamid, Maroko

Zmiany obiegu wody
zanieczyszczenia

Ubożenie ludności,
głód, choroby

Oaza Mhamid, Maroko

Deflacja

Degradacja gleb

Zmiany klimatu
Burze piaskowe

Ubożenie ludności,
głód, choroby

Burza pyłowa, Maroko

Deflacja eoliczna obejmuje 39% powierzchni strefy suchej

Deflacja

Degradacja gleb

Zmiany klimatu
Burze pyłowe
Aerozole

Ubożenie ludności,
głód, choroby

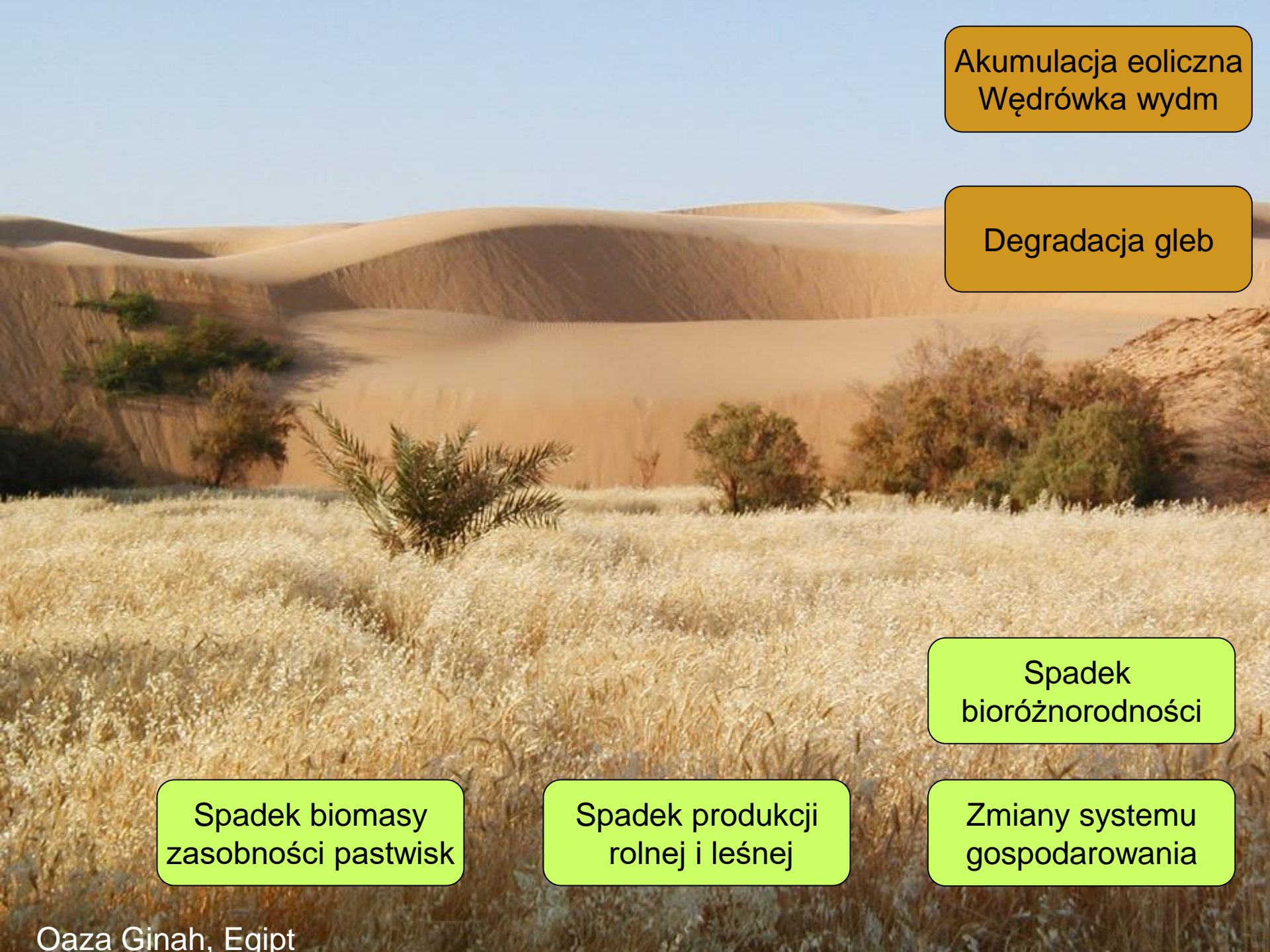
Burza pyłowa podczas chamsinu, Asuan, Egipt

Akumulacja eoliczna
Wędrowka wydm

Degradacja gleb

Akumulacja i wędrowka barchanów i pól wydmyowych

Akumulacja eoliczna
Wędrowka wydm

Degradacja gleb

Spadek
bioróżnorodności

Spadek biomasy
zasobności pastwisk

Spadek produkcji
rolnej i leśnej

Zmiany systemu
gospodarowania

Akumulacja eoliczna
Wędrowka wydm

Straty
w infrastrukturze

Ubożenie ludności,
głód, choroby

Oaza Mhamid, Maroko

Akumulacja eoliczna
Wędrownka wydym

Straty
w infrastrukturze

Bur Said, Egipt

Do roku 2020 około 60 milionów osób wyemigruje z powodu pustynnienia obszarów w Afryce Subsaharyjskiej w kierunku Afryki Północnej i Europy.

Ubożenie ludności
głód, choroby

Konflikty społeczne,
etniczne

Migracje
Zmiany kulturowe

Oaza Mhamid, Maroko

Zmiany systemu gospodarowania

Spadek bioróżnorodności

Spadek biomasy zasobności pastwisk

Spadek produkcji rolnej i leśnej

Zmiany obiegu wody zanieczyszczenia

Degradacja gleb

Deflacja, korazja

Burze pyłowe
Aerozole

PUSTYNNIENIE

Akumulacja eoliczna
Wędrowka wydm

Zmiana klimatu

Straty w infrastrukturze

Ubożenie ludności
głód, choroby

Migracje
Zmiany kulturowe

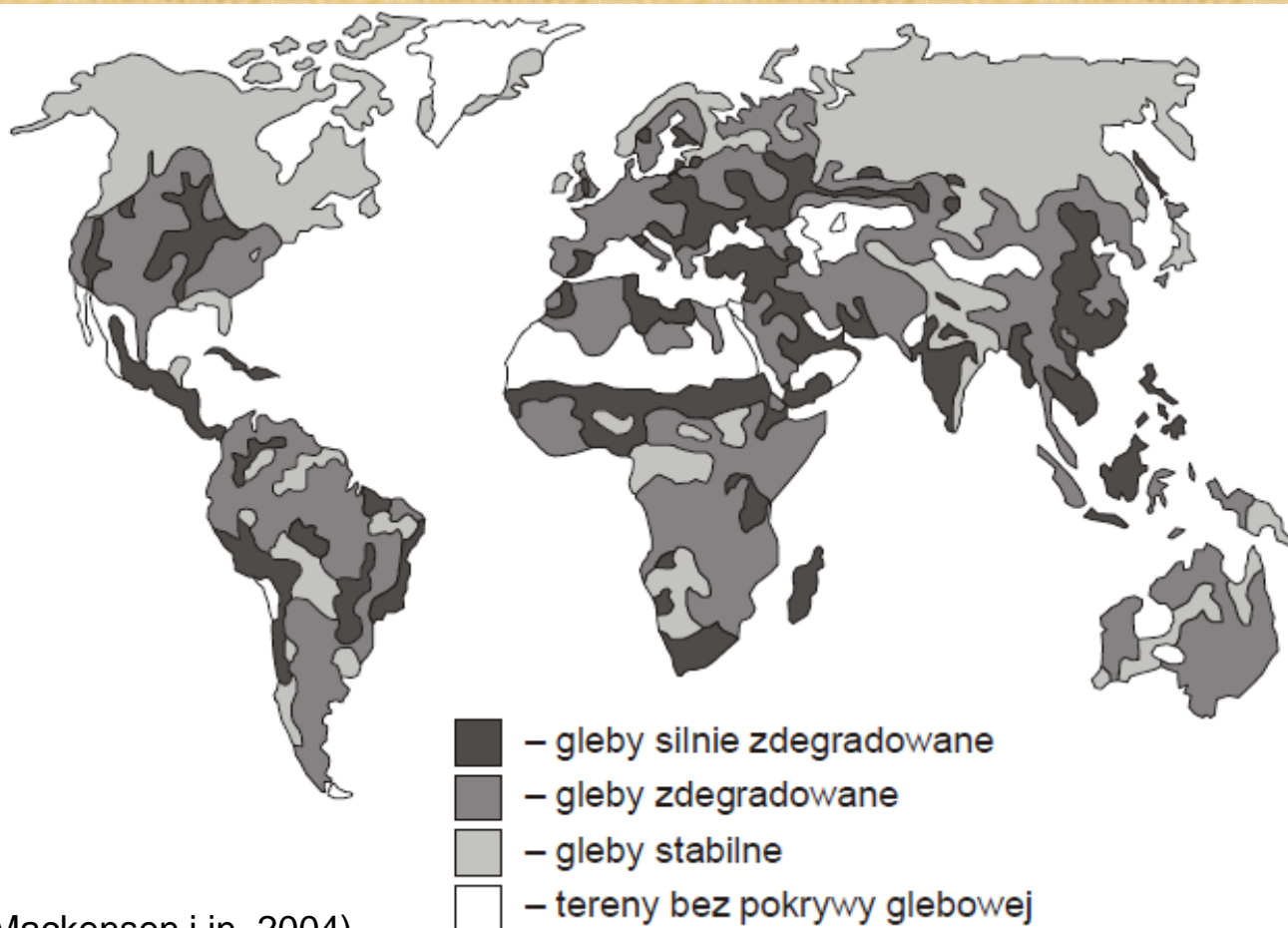
Konflikty społeczne,
etniczne

Skutki pustynnienia

1. środowiskowe

- **degradacja gleb:** wzrost temperatury, zasolenia i spadek wilgotności gleb, zmniejszenie żyzności gleb i ich zdolności retencjonowania wody, erozja gleb (deflacja) oraz zmniejszenie pochłaniania dwutlenku węgla,

(Mackensen i in. 2004)

Pustynnienie pochłania 6 mln ha ziemi rocznie.

Rocznie degradacji podlega 24 mld ton gleby.

Do 2050 roku 25 mln ha gleb zamieni się w pustynie.

Skutki pustynnienia

1. Środowiskowe

- **zmniejszenie zasobów wodnych:** wysychanie źródeł, zmniejszenie przepływu wód w rzekach i obniżenie poziomu podziemnych zbiorników wody, wzrost zasolenie wód,
- **zmianę klimatu** wynikającą ze wzrostu emisji i zmniejszenie pochłaniania dwutlenku węgla, wzrost częstości burz pyłowych, zmiany albedo,
- **utrata różnorodności biologicznej:** zmiana roślinności w kierunku większej halo- i kserofitowości, ekspansja gatunków inwazyjnych,
- **spadek produkcji biomasy:** obniżenia zasobów pastwisk, obniżenia produkcji rolnej,

Skutki pustynnienia

2. gospodarcze

- straty materialne spowodowane suszą i pożarami,
- ograniczenia w produkcji rolniczej, zmniejszone plony, wzrost cen żywności,
- straty spowodowane procesami eolicznymi w infrastrukturze drogowej, energetycznej i budownictwie,
- koszty pomocy dla dotkniętych klęską.

W skali globalnej straty gospodarcze wynoszą prawie 42 mld USD rocznie.

Skutki pustynnienia

3. społeczne

- pogorszenia warunków życia ludzkiego (głód, wzrost zachorowań i śmiertelności, wędrówki za wodą, wzrost ubóstwa, migracje w poszukiwaniu pracy, problemy z edukacją),
- pogorszone nastroje społeczne i konflikty społeczne,
- napięcia i konflikty wywołane masową migracją ludzi i zwierząt na tereny bogatsze w wodę.

Skutkami pustynnienia zagrożonych jest ok. miliarda ludzi w 60 krajach.

Zwalczanie pustynnienia

= działania wspomagające obszary objęte pustynnieniem dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju

- zapobieganie i/lub zmniejszenie degradacji ziemi,
- rekultywacja częściowo zdegradowanej ziemi,
- odzyskiwanie ziemi zamienionej w pustynię.

Cele Zrównoważonego Rozwoju (Sustainable Development Goals, SDG)

Cel 15: Chronić, przywrócić oraz promować zrównoważone użytkowanie ekosystemów lądowych, zrównoważone gospodarowanie lasami, zwalczać pustynnienie, powstrzymać i odwracać proces degradacji gleby oraz powstrzymać utratę różnorodności biologicznej

Ogrodzenia powstrzymujące erozję gruntu

Tunezja

Techniczne sposoby ograniczania pustynnienia

- Utrwalanie gruntu, płotki przeciwydmowe
- Odpowiedni dobór roślin przeciwerozyjnych

Ogrodzenia powstrzymujące erozję gruntu

Tunezja

Pomoc techniczna: przekazanie umiejętności technicznych i managerskich oraz know-how lub technologii (biotechnologii) w celu zwiększenia potencjału kraju-odbiorcy do podejmowania działań rozwojowych w swoim kraju, np. zmiany struktury upraw, zadrzewianie pustyni, zabiegów agrotechnicznych (system zbierania wody „*water harvesting*”, mikronawodnienia)

Pustynia Negev, Izrael

Pomoc techniczna: pomoc w powrocie do tradycyjnych sposobów zaopatrzenia w wodę

Erfud, erg Chebbi, Maroko

Pomoc rozwojowa świadczona w formie finansowej, materialnej czy doradczej (promocja zrównoważonego rozwoju, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, wspieranie wzrostu gospodarczego, zapobieganie konfliktom).

Trudności w walce z pustynnieniem

- powszechne ubóstwo, brak środków,
- brak świadomości społecznej, analfabetyzm
- brak technologii, wiedzy (know-how), infrastruktury,
- podziały etniczne,
- brak stabilizacji społecznej i politycznej,
- słabe instytucje państwowe,
- brak regulacji prawnych,
- ograniczona współpraca międzynarodowa, regionalna.

**Bieda prowadzi do pustynnienia,
a pustynnienie jest przyczyną biedy.**

Podsumowanie

- Pustynnienie oznacza degradację gleby na suchych, półsuchych i okresowo suchych obszarach, wynikającą z różnych czynników, w tym zmian klimatu i działalności człowieka, przez co jego zwalczanie wymaga holistycznej diagnozy i programu wdrożeniowego,
- Pustynnienie wywiera wpływ na wszystkie regiony świata i konieczne są działania w skali lokalnej, ale także regionalnej i globalnej, w celu zwalczania pustynnienia i łagodzenia skutków susz.

GENERALNA
DYREKCJA
OCHRONY
ŚRODOWISKA

17 CZERWCA

ŚWIATOWY DZIEŃ WALKI
Z PUSTYNNIENIEM I SUSZĄ

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa w ramach programu
Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą
Spółeczna odpowiedzialność nauki – Popularyzacja nauki i promocja sportu,
nr projektu SONP/SP/546432/2022,
kwota dofinansowania 112 920,00 zł, całkowita wartość projektu 125 640,00 zł.